

Jiří Halíř se narodil 1. ledna 1896 v Keblicích na Litoměřicku. Mládí prožil ve skromných poměrech jako jedno z osmi dětí venkovského řídicího učitele. V letech 1906–1914 navštěvoval Vyšší gymnázium v Roudnici. V letech 1914–1916 studoval na pražské Filosofické fakultě obory čeština a francouzština. Z důvodu vojenské služby mu nebylo umožněno absolvovat předepsaný počet semestrů, což alespon částečně nahradil po válce, kdy absolvoval ještě dva semestry v letech 1918 a 1919. Mezi jeho učitele patřili mimo jiné E. Smetánka, J. Zubaty, F. Pastnek, O. Hujer, F. X. Šalda, A. Novák, V. Tille, J. Jakubec, J. Máchal, J. Višek, P. M. Haškovec a M. Křepínský. Roku 1921 byl uznán způsobilým vyučovat češtinu a francouzštinu na středních školách s československým vyučovacím jazykem. Poté působil na středních školách v Nymburce, Levicích, Ústí nad Labem a v Praze. Od září roku 1929 byl zaměstnán také v kanceláři Slovníku jazyka českého. V roce 1931 se stal odpovědným redaktorem Naši řeči a od akademického roku 1931/1932 působil na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy jako lektor českého jazyka pro nebohemisty. V roce 1933 spolu s V. Šmilauerem založil Kruh přátel českého jazyka. Po válce se opět ujal lektorského postu na Filosofické fakultě a zastával ho až do akademického roku 1949/1950, kdy mu nebyla z příkazu tehdejšího děkana B. Havránka prodloužena smlouva a byl předčasně penzionován. V roce 1948 byl též zbaven pozice odpovědného redaktora časopisu Naši řeči. Ke konci života inicioval a vedl tvorbu velkého Českého slovníku věcného a synonymického, z kterého však vyšly pouze první tři svazky. Zemřel v Praze 25. ledna 1971.

PROBLÉM JAZYKOVÉ SPRÁVNOSTI I

Jazyk, jímž mluvíme a píšeme, je podroben neustálým změnám, které se v historickém postupu jeví jako jeho vývoj. Je tedy jazyková správnost pojem jen relativní, proměnlivý v kategorii času. Avšak i kategorie prostoru se uplatňuje v jazykovém dění, a tedy také v určování jazykové správnosti, neboť řeč jakožto jev kolektivní je podrobena také změnám plynoucím z jejího rozsahu. V tom je příčina současných rozdílů dialektických a třídních (např. jazyka inteligence, jazyka studentského, argotu atd.) i rozdílů v rozmanitých jazykových oblastech funkčních (např. v jazyce básnickém, prozaickém, vědeckém, novinářském, odborném apod.). Změny prvního druhu vnímáme z hlediska historického (diachronického), rozdílů druhého způsobu z hlediska současného (synchronického). Tou relativností všeho jazykového dění se také vysvětluje, proč není až podnes jednotného názoru o podstatě jazykové správnosti, o zásadách a metodách, jimiž by se mělo řídit její určování. U nás bylo o této věci uvažováno už několikrát, avšak výsledky, k nimž se dosud dospělo, neuspokojují úplně a nemohou být definitivní; domnívám se tedy, že má úvaha jako příspěvek k diskusi nebude zbytečná. Účelem jejím však není rozbor a hledání filosofického základu této otázky a norem noetických, nýbrž pokus najít praktickou metodu pokud možno objektivní a obecně platnou. Historický vývoj problému jazykové správnosti u nás výstižně naznačil V. Ertl v článku *Dobry autor* (*Národní listy* 1927, nyní v *Časových úvahách o naší mateřtině*, 1929, 42n.). Vytkl zejména, že v starší době, a vlastně až do počátků *Naší řeči*, bylo úsilí o jazykovou správnost řízeno přesvědčením, že náš jazyk je úplně pokažen a že jenom návratem k „čisté a neporušené minulosti jazykové“ jej lze očistiti (tak ještě dnes posuzují jazykovou správnost mnozí puristé francouzští, viz referát A. Šestáka v *ČMF* 16, 1930, 159n.).

Proto se stalo určování jazykové správnosti doménou filologů, kteří snadno podléhali nebezpečí, jež se skrývalo v této jednostranné metodě, že totiž šmahem zavrhovali každý výraz, pro nějž nebylo dokladů v minulosti (srov. Ertl, *Dobrý autor*, 10). V svém přepínání zacházeli často až na hranice absolutistického rozhodování, majíce se za jediné kompetentní tribuny jazykové správnosti. Jejich činnost ovšem spisovnému jazyku neprospěla, jak ukazují všechny ročníky *Naší řeči*, kde mnoho a mnoho z těch planých puristických výtek je napravováno.

Avšak minulá období nebyla ani v starší době jediným pramenem jazykové správnosti. Jedna skupina oprávců hledala oživující pramen spisovného jazyka v *mluvě lidové*; po té stránce je památná zvláště činnost moravského puristy F. Bartoše. Jindy se zase uplatňovalo *hledisko estetické*, k němuž došel např. i známý jazykozpytec Jespersen (srov. Trnkův článek *O jazykové správnosti* v ČMF 13, 1927, 196n.), když prohlásil za poslední cíl jazykového úsilí lepest jazykovou, zahrnující v sobě jasnost a krásu výrazu. Nebo se zdůrazňuje *logičnost* v řeči a za správné se prohlašuje to, co je logické. Jiní zase, stojíce na stanovisku utilitaristickém, prohlašují za hlavní znaky správnosti v jazyce *obecnou srozumitelnost, účelnost a nutnost* výrazu. V poslední době se pak u nás začíná uplatňovat jako hlavní, nejspolehlivější a nejprostší kriterion jazykové správnosti pojem *dobrého autora*, jehož definici podal V. Ertl ve jmenovaném článku. Ertl není jediný, kdo u nás dospěl k přesvědčení, že správnost výrazu zaručuje shoda v úzu dobrých autorů; k témuž názoru dospěl také B. Trnka v citovaném článku a vlastně již r. 1911 V. Mathesius (*O jazykové správnosti, Přehled* 10, 1911–1912, 543n.), jenž vycházel od názoru Noreenova (*LF* 1, 1891, 95n.) a žádal, aby se správnost jazyková řídila potřebami rázu osobitě uměleckého. Tento názor vyplývá ze základní funkce spisovného jazyka, který je především expresivním prostředkem slovesného umění, a proto jej můžeme klasifikovat jako *hledisko funkční*.

To jsou asi všechny způsoby a metody, jimiž se posud řešila jazyková správnost. Pokusím se kritickým rozbořem jich zjis-

tit, jaký mají význam pro náš problém a jaký je jejich vzájemný poměr.

1. Už v povaze jazyka samého, v jeho schopnosti ustavičně se vyvíjet a měnit, o níž byla řeč hned na začátku, obráží se zřetelně nemožnost měřiti jeho hodnoty dnešní dobami minulými. To, co by bylo bývalo chybou v 16. století anebo ještě dříve, nemusí být chybou už dnes, neboť všechno to, čemu se říká *změny řeči*, není vlastně nic jiného než pozvolné rozšiřování a zobecňování *chyb*. Kdyby se takto jednostranně předpisovalo jazyku spisovnému, byl by úplně zastaven jeho přirozený a nutný vývoj a časem by se stalo, že by se docela od-cizil živé řeči obecné — ustrnul by. Každá doba má svůj způsob myšlení a cítění a potřebuje takové formy řeči, která by mu nejlépe odpovídala (Mathesius v článku *O jazykové správnosti*, s. 543). Avšak naopak zase nelze popřít, že nejlépe zaručeny jsou v jazyce ty výrazy (slova, vazby, obraty), u nichž můžeme zjistiti kontinuitu úzu od dob nejstarších až do dneška. Něco tedy do sebe historické hledisko práce má a nemůže se úplně zamítati. Samo o sobě ovšem nestačí na určení správnosti, vždyť už i pojem kontinuity i pojem historické tradice obsahují v sobě vedle minulosti také dobu přítomnou, tedy úzus živý. Je však otázka, do jaké míry lze připustiti normativní platnost minulých období v jazyce a kterou dobu lze za takovou vzornou minulost pokládat. Historikové českého jazyka mají zkušenost, že ještě 16. století je jazykově neporušené, když si ovšem odmyslíme tehdejší módní zvláštnosti zaváděné do jazyka po vzoru latinském. Také 17. století je částečně zachovalé po stránce jazykové, aspoň v těch dílech, která pokračují v tradicích století předcházejícího, tj. v literatuře českobratrské. Ale dále potom vniká do českého jazyka mnoho rozličných kazů a bludů, způsobených neznalostí jazyka, lhostejností k němu a nepřátelským odvrácením od řeči lidu. Počínajíc 17. stoletím je tedy třeba veliké opatrnosti při zjišťování historické kontinuity, neboť je to doba, v níž byla česká řeč násilně zbavena přirozené své tradice a v níž byla více než kdy jindy potom otevřena do spisovného jazyka cesta nesprávná.

nostem, násilnostem a cizotám všeho druhu (srov. Zubatý, *NŘ* 4, 1920, 2n.). Stejná opatrnost je ovšem nutná i při výrazech, pro něž lze částečnou kontinuitu zjistit jen do století 18. nebo 19. Sotva by bylo prospěšné jazyku přijímati takové výrazy bez kritiky, protože mohou být původu všelijakého, a je tedy spíše zapotřebí při určování hleděti také k okolnostem jiným. I kdybychom tedy už dále nerozváděli úvahy o kompetenci historismu v oboru jazykové správnosti, mohli bychom jej prohlásiti za kritérium jen velmi relativní, potřebující zpravidla ještě opory jiné. Ale jest ještě jiná příčina, proč s ním často nevystačíme. Lidské myšlení se proti minulým dobám velmi rozvinulo, bohatství dnešních představ, pojmů a vztahů je mnohem větší, než bývalo v dobách minulých, a pro to pro všechno jazyk potřebuje nových vhodných výrazů. Jest mnoho věcí, pro které ani nenajdeme vzoru nebo analogie v minulosti, a tato okolnost tedy tím více dokazuje relativnost minulosti jakožto jazykového kritéria.

2. Mluví-li se o lidovém jazyce při posuzování jazykové správnosti, myslí se tím živá řeč obecná bez dialektických a argotických odchylek, tedy to, co je v podstatě společné všem příslušníkům našeho národa. Nemůže býti sporu o tom, že lidová řeč je po stránce jazykové čistoty a svéráznosti mnohem zachovalejší než jazyk knižní, protože je mnohem konzervativnější v přijímání novot a méně je vydána cizím vlivům. Přesto však nemůže být úplně spolehlivým a postačujícím pramenem poučení pro jazyk spisovný. Vadí tomu především rozdíl ve funkci obou těchto jazykových oblastí. Jazyk lidový je převážně konkrétní, protože je jeho úkolem sloužiti všední potřebě vyjadřovací, a je proto také celkem dost chudý v slovníce i ve frazeologii. Jazyk spisovný však je nástrojem civilizace, vzdělanosti a národní kultury; musí být tedy co nejbohatší, musí být dokonale ohebný, jemný a citlivý, stejně konkrétní jako abstraktní. Nemůže mu být vzorem jazyk lidový, který je při vši své svéráznosti a čistotě přece jenom velmi primitivní, hrubý a toporný ve vyjadřování logických vztahů a závislostí. K tomu přistupuje u nás ještě neurčitost pojmu li-

dový jazyk. Podnes není totiž zjištěna báze společná všem nářečím, není vůbec ani popsána řeč, již se velmi mlhavě říká *obecná čeština*. V tom je ovšem nebezpečí subjektivnosti při odhadování výrazů lidových, v tom je také nebezpečí, že se do jazyka spisovného dostanou rozmanité provincialismy, poleví-li se v kritické přísnosti (srov. *lož*, *najmě* apod.). Přes tyto obtíže však přece jen nelze vyloučiti lidový jazyk z uvažování o jazykové správnosti. Rozdíly mezi ním a jazykem spisovným si nesmíme představovati jako nepřekročitelnou propast, vždyť konečně i sám přirozený vývoj spisovného jazyka ukazuje, že vzájemný poměr mezi nimi je, že lidový jazyk na spisovný výraz působí; odtud ony ustavičné ústupky v hláskosloví i v tvarosloví, jež spisovný jazyk činí jazyku lidovému, vyrovnáváje tak nejpatrnější rozdíly, jež vznikají různým tempem vývoje u obou, pomalejším u jazyka knižního, rychlejším u jazyka živého. Proto může, anebo spíše musí býti lidový úzus jedním z kritérií jazykové správnosti, ale nikoli jediným. „*C'est le peuple qu'il faut consulter quand on hésite sur un cas d'usage*,“¹ praví, arci poněkud jednostranně, J. Vendryes v knize *Le langage* (1921, 281).

3. Třetí pramen, z něhož čerpá jazyková kritika, je úzus dobrých autorů. Zásada tu je přijímat za správné všechno to, v čem se shoduje většina dobrých, dosud čtených, a tedy živých autorů. Ertl pokládá za takové dobré autory např. Čelakovského, Havlíčka, Erbeny, Nerudu, Němcovou, Čecha, Ráise, Wintra, Jirásku. Tento seznam by bylo ovšem možno rozšířiti a jmenovati např. ještě Tyla, Zeyera, Holečka, Herrmanna, Erbeny, K. M. Čapka, Machara, K. Čapka aj., kteří píší také jazykem pečlivým a jejichž díla jsou dnes hojně čítána. Ertl v citovaném článku o dobrém autoru odmítá výtku, která se jistě každému hned namane, že se totiž při této metodě za pravdu bere to, co má být teprve jako pravda zjištěno (*petitio principii*). Nechce, aby se za správné pokládalo všechno, co se u těchto spisovatelů

¹ „Váháme-li ohledně nějakého způsobu použití, je třeba konzultovat lidové vrstvy.“ [přeložil Josef Fulka]

najde, nýbrž to, co se jako správné objeví pozorováním a srovnáváním jich všech. Tak se dostaneme k pojmu ideálního dobrého autora, který sice ve skutečnosti nikde neexistuje, protože je pouhou fikcí, ale který přesto může být vzorem jazykové správnosti. Výchovu k ní si pak představuje Ertl tak, že pilným a pečlivým pročítáním dobrých autorů vštěpuje si čtenář pevněji a pevněji znaky jejich jazyka, poznává individuální odchylky od společného úzu (tj. chyby), a tak si vycvičuje *jazykovou paměť*, kterou nazýváme také *citem jazykovým*. Je to zásada velmi duchaplná a přitom velmi prostá. Ertl ještě dokládá její oprávněnost tím, že jazyk je útvar kolektivní, a z jazykového hlediska je tedy v principu správné to, v čem se největší počet vynikajících jeho příslušníků (spisovatelů, jde-li o jazyk spisovný) shoduje, a nesprávné to, čím jednotlivec nebo jednotlivci z jakékoli příčiny tuto shodu ruší (*Dobrý autor*, 53). Než zdá se, že to všechno je jen krásná teorie, která se v praxi neosvědčuje. Srovnáme-li s ní způsob, kterým jazykovou kritiku u nás pěstovala *Naše řeč* za redakce Ertlovy i v posledních letech jeho života, tedy po napsání oné úvahy, shledáme zřejmý rozpor. Ertl sám tu v svých jazykových referátech odsuzuje (často velmi důrazně a rozhořčeně) mnohé výrazy, kterých užívají nejen někteří autoři řečení dobří, nýbrž téměř všichni. Že je tomu vskutku tak, dokládám několika příklady, namátkou vybranými z bohatého materiálu *Slovníku jazyka českého*.

Tak se např. často obracel Ertl proti zbytečným a nečeským kompozitům tvořeným předponou *bez-* po vzoru německé postpozice *-los* (*erfolglos*, *bedingungslos* apod.). A přece je to způsob tvoření slov velmi oblíbený a častý u všech autorů českých řečených dobrých. Píše např. ČELAKOVSKÝ: *bezdušné tělo* (*Česká včela* 1834, 339a), *bezdůvodný sudí* (tamtéž, 356a), *bezhmotná bytost* (t. 339b), *bezkárně* („nevázaně“, t. 353b), *bezkoněčný* (t. 349b), *bezmluvný výjev* (t. 361b), *doby bezpaměti* (t. 378a), *bezpříkladná pilnost* (t. 328a), *beztoudně* (t. 363a), *beztělesný* (t. 338b), *bezüstrojný život* (t. 339a), *bezužitečný* (t. 195a), *bezvodná poušť* (t. 9b), *bezcharakternost* (*ČČM* 1830, 213), *bezpočetný* (t. 15), *bezživotná stvůra* (*ČČM* 1832, 133);

NĚMCOVÁ: bezzvuký hlas (Babička, 1855, 272);

HAVLÍČEK: bezdomovní Skythové (Národní noviny 1849, Politické spisy 2, 1901, 513); bezcharakterní noviny (tamtéž, 331), bezodkladný (t. 386), bezohledný (t. 780), bezplatně (t. 741), bezrozdílnost (t. 510), bezsrdečný (t. 804);

NERUDA: bezbarvitost (Malostranské povídky, 1878, 155), bezohledně (tamtéž, 81), bezohledný (t. 199), bezúčelně (t. 80), bezvýznamný (t. 39), bezprostřední sousedství (Studie krátké a kratší 1, 1876, 101), bezúčelnost (t. 339), bezvinné oči (t. 177);

ČECH: bezměrný (Lešetínský kovář, 1883, 169), bezprostřední příčina (Pestré cesty po Čechách, 1891, 217), bezvýminečný (Několik povídek, 1888, 67), bezdůvodný (Povídky 1, 1878, 167), bezkarakternost (tamtéž, 50), bezodkladný (t. 171), bezúčastně (t. 33), bezdůvodný (Povídky 2, 1879, 77), bezměrný (tamtéž, 83), bezúčelně (t. 58), bezohlednost (t. 113), bezpodstatný (t. 174), bezpříkladný (t. 122), bezmezný (Povídky 3, 1880, 19), bezúčelný (tamtéž, 48), bezohledně (t. 161), bezprostředně (t. 66);

RAIS: bezkostný (Zapadlí vlastenci, 1910, 83), bezlesklý (Pantáta Bezoušek, 1893, 223), bezklidný (Na lepším, 1911, 428);

HERRMANN: bezdůvodně (Ztřeštěné historky, 1902, 251), bezzvuký hlas (tamtéž, 232), bezkrvé rty (t. 257), bezpříkladný (t. 192), bezprostřední (t. 154), beztaktost (t. 189), bezvýsledně léčiti (t. 146), bezdůvodný (Na různé adresy, 1902, 55), bezúčelný (tamtéž, 165), bezuzdnost laika (t. 97), bezvýminečně (t. 315), bezohledně (U snědeného krámu 4, 1890, 171), bezpodstatná domněnka (tamtéž, 2, 270), bezuzdnost (t. 1, 102), bezvýrazně (t. 4, 316), bezvýsledné zdržování (t. 2, 155), bezvzduchý kumbál (t. 2, 301);

JIRÁSEK: bezohledný (F. L. Věk 1, 1910, 200), bezpříkladná horlivost (Temno, 1915, 129), bezraditý (tamtéž, 40);

HOLEČEK: bezprostředně (Za svobodu, 1911, 189), bezúmyslný (tamtéž, 229), bezúspěšný (t. 106);

HERBEN: bezměrný (Hostišov, 1907, 113), beznabožství (Do třetího a čtvrtého pokolení, 1889, 379), bezohledně (tamtéž, 317), bezohlednost (t. 642), bezohledný (t. 177), bezvýsledný (t. 326), bezprostřední příčina (Deset let, 1898, 228);

MACHAR: *bezovocný* (*Konfese literáta*, 1901, 100), *bezplodný* (tamtéž, 11), *bezúčelně*, *bezohledně* (t. 9), *bezprostřední příčina* (t. 296), *bezvolné otroctví* (t. 187);

K. M. ČAPEK-CHOD: *bezdeštné odpoledne* (*Turbína*, 1916), *bezdvěří dveře* (tamtéž, 110), *bezesporně* (t. 473), *bezesporný vítěz* (t. 471), *bezcharakterní* (t. 472), *bezodkladný* (t. 154), *bezohledně* (t. 304), *bezohlednost* (t. 25), *bezohledný* (t. 310, 313, 328), *bezpodmínečné plnění přípovědi* (t. 443), *bezpříkladně nádherný* (t. 359), *bezpříkladný* (t. 79, 193, 351), *bezprostředně při hladině* (t. 183, 249), *bezprostřední souvislost* (t. 25, 353, 548), *bezúčast* (t. 181), *bezúčelný* (t. 333), *bezvlivné konexe* (t. 580).

Opakuji, že jsou to příklady vybrané jen namátkou a jen z několika knih; myslím však, že by už tato ukázka stačila, abychom připustili v duchu teorie o dobrém autorovi správnost tohoto tvoření i u slov, která *NŘ* výslovně kárá, např. *bezprostředně* = *přímo* (11, 9); *bezvýsledný* (11, 233) atd.

Ale i mnoho jiných slov *Ertlem* v *NŘ* káraných lze doložit z dobrých autorů, např.:

docíliti: Čelakovský (*ČČM* 1830, 214), Němcová (*Pohorská vesnice*, 1856, *Sebrané spisy* 3, 1905, 78, 174, 178), Herrmann (*U snědeného krámu* 2, 38; *Na různé adresy*, 13), Herben (*Do třetího a čtvrtého pokolení*, 343), K. M. Čapek-Chod (*Turbína*, 112), Machar (*Konfese literáta*, 328);

doznati místo přiznati: Čech (*Několik povídek*, 1888, 123), Jirásek (*Písničky a jiná próza*, 1916, 243; *Temno*, 181, 23; *Maloměstská historie*, 1877, 284), Holeček (*Naši* 2, 1912, 249), Herben (*Do třetího a čtvrtého pokolení*, 363), Herrmann (*U snědeného krámu* 1, 56); Čapek-Chod (*Turbína*, 101, 144, 129, 266);

nadejít, nadcházet místo *nastati, nastávat*: Čech (*Druhý květ*, 1893, 11; *Lešetínský kovář*, 179), Jirásek (*Maloměstská historie*, 67; *Povídky z hor*, 1878, 92); Holeček (*Za svobodu*, 419), Herben (*Do třetího a čtvrtého pokolení*, 350; *Deset let*, 114), Herrmann (*Ztřeštěné historky*, 94; *U snědeného krámu* 2, 290, *Na různé adresy*, 51), Čapek-Chod (*Turbína*, 143), Machar (*Konfese literáta*, 384);

neodvislost, odvislý apod.: Tyl (*Poslední Čech* 1, 1844, 181),

Němcová (*Pohorská vesnice*, 137), Jirásek (*Maloměstská historie*, 275; *Skaláci*, 198), Holeček (*Za svobodu*, 310), Herben (*Hosťšov*, 242), Čapek-Chod (*Turbína*, 532);

nepředpojatý, předpojatost apod.: Čelakovský (*Česká včela* 1834, 8b), Havlíček (*Národní noviny* 1849, *Politické spisy* 2, 818), Čech (*Rozličná próza*, 1895, 306; *Povídky* 3, 22), Herben (*Deset let*, 224), Holeček (*Za svobodu*, 406), Machar (*Konfese literáta*, 83);

patříčný: Němcová (*Pohorská vesnice*, 172; *ČČM* 1858, *Sebrané spisy* 10, 1911, 155), Neruda (*Malostranské povídky*, 129); Čech (*Povídky* 1, 209), Jirásek (*Maloměstská historie*, 59; *F. L. Věk* 1, 139), Rais (*Pantáta Bezoušek*, 254), Herben (*Slovácké děti*, 1890, 169);

povážlivě místo nebezpečně apod.: Čech (*Povídky* 1, 121), Herben (*Na dědině*, 1893, 100, 293), Rais (*Zapadlí vlastenci*, 406), Čapek-Chod (*Turbína*, 119, 163, 312), Machar (*Konfese literáta*, 101, 141);

vyvolati místo vzbuditi apod.: Tyl (*Poslední Čech* 2, 158), Neruda (*Studie krátké a kratší* 1, 188), Herrmann (*Na různé adresy*, 14; *Ztřeštěné historky*, 46), Herben (*Deset let*, 39), Holeček (*Za svobodu*, 281), Čapek-Chod (*Turbína*, 524), Machar (*Konfese literáta*, 193).

Také chybné vazby lze takto doložit, např.:

dostáti slovu: Havlíček (*Národní noviny* 1849, *Politické spisy* 2, 592), Čech (*Různé črty*, 1887, 100), Jirásek (*Maloměstská historie*, 272; *Husitský král*, 1920, 373), Herrmann (*Na různé adresy*, 114), Čapek-Chod (*Turbína*, 274);

předejíti, předcházeti něčemu: Tyl (*Poslední Čech* 1, 66), Čelakovský (*ČČM* 1830, 14), Herrmann (*Ztřeštěné historky*, 152), Holeček (*Naši* 2, 61; *Za svobodu*, 65);

naslouchati čemu místo poslouchati něco: Němcová (*Babička*, 166), Neruda (*Malostranské povídky*, 124), Čech (*Povídky* 1, 207), Jirásek (*Skaláci*, 24; *Temno*, 93, 120, 124, 198, 268 aj.; *Písničky a jiná próza*, 219; *Husitský král*, 37, 183, 455), Herrmann (*U snědeného krámu* 1, 67, 134), Rais (*Na lepším*, 79), Čapek-Chod (*Turbína*, 443).

To je jen nepatrná ukázka, ale ukazuje tuším přesvědčivě, že ani na dobré autory nemůžeme dnes spoléhat absolutně. Přitom jest třeba mít na paměti, že by se dal podrobnějším hledáním doplnit tento zběžný seznam chyb jistě o mnoho jiných autorů ještě u každé z nich. To všechno tedy jasně dosvědčuje zásadní rozpor mezi teorií a praxí. Neuvádím tento fakt snad proto, abych zlehčil zásadu Ertlovu, anebo abych uváděl v pochybnost jeho důslednost. Nutí mě k tomu prostě přesvědčení, že ta ideálně prostá a pohodlná zásada dobrého autora chová v sobě přece jenom velké nesnáze. Také nechci svými příklady vinit všechny naše spisovatele z nedbalosti a nedostatku péče o jazyk. Vždyť to všechno je zcela přirozený a nutný následek našeho dějinného vývoje. Ta dlouhá léta kulturního útisku, v nichž byl oslabený organismus našeho národa vydán ustavičnému vlivu německého jazyka a německé kultury, musila zanechat hluboké stopy v celém našem národním životě, tedy také, a to především, v jazyce. Cit jazykový, který má řídit správnost mluvy, a tradice jazyková, která má pevně a spolehlivě vésti jazyk při všech jeho změnách, byly porušeny. Přirozenému vývoji jazyka se postavilo v cestu násilí. Není třeba vykládati zde o následcích těch škodlivých vlivů, jsouť obecně známy (Zubatý, *NŘ* 4, 1920, 2n.). A dnes stále ještě vlečeme tu přítěž cizoty a mnoha nesprávností v jazyce. Ani dnešní spisovatelé se z nich ještě nemohli vymanit, protože je zdědili od svých přímých předchůdců. Uvědomme si jenom, z jakých poměrů jazykových dnešní naši dobří autoři vyrůstali, na čem se učili svému slohovému umění. Je to generace, která vyšla ještě z Háلكa, a ten pro správnost a čistotu jazykovou naprosto neměl smyslu. Řeč Háلكova se přímo hemží kazy všeho druhu, a to je jistě špatná záruka zdravých základů. Ten vliv pokaženého jazyka, působící nejen z četby (v novější době zvláště z novin), nýbrž i ze škol, byl dokonce tak silný, že mu podlehli i spisovatelé dobrého selského, venkovského kořene, jako jsou např. Holeček, Jirásek, Herben, a naučili se užívat rozličných výrazů nečeských, přičicích se duchu našeho jazyka (srov. k příkladům již uvedeným např. *ne-*

ochvějný, doznati čeho místo utrpěti u Holečka, přehnaný, přehnaně apod. u Jiráska, úzkoprsý, nepředložený, vyslovený místo zřejmý u Herbena atd.). Chceme-li tedy míti svůj jazyk mateřský opravdu čistý a neporušený, musíme své úsilí namířit proti těmto nedostatkům, musíme chápati zásadu jazykové správnosti jakožto princip aktivní. Povinnost chápati *takto* snahu po jazykové čistotě vyjádřil už také Mathesius v citovaném článku, neboť v něm na s. 544 praví výslovně: „*Princip účelnosti výrazové potřebuje, aby v každém jazyku bylo usilovně dbáno právě jeho osobitosti, jeho odlišnosti od jazyků jiných.*“ Definici jazykové správnosti, kterou podal Trnka (*O jazykové správnosti*, ČMF 13, 1927, 198), nelze pro naši jazykovou praxi přijmouti, neboť v jádře popírá princip jazykové správnosti vůbec. Praví-li Trnka, že „*za správné můžeme považovati to, co individua, tvořící jazykovou jednotu, spontánně napodobují, ať již ve shodě s tradičním územ jazykovým nebo s přijatými úchytkami, vycházejícími vstříc sdělným a expresivním požadavkům jazykové jednoty*“, dává tím sankci také všem zpotvořeninám, které se spontánně a hromadně do jazyka dostávají v době kulturního úpadku, jako byl např. u nás v 18. století. Ale taková přílišná pasivita by nebyla jazyku zdráva; vždyť právě stálé úsilí o jeho čistotu je jeho zabezpečením pro budoucnost. „*En retranchant de la langue écrite tout ce qui choquait le naturel et le bon goût, en la sournettant toujours aux règles de la raison et de la bierséance, [...] ils l'ont en un mot, adaptée d'avance à toutes les exigences de l'esprit,*“¹ praví Vendryes o učitelích jazyka (*Le langage*, 323). Přijme-li však zásadu dobrého autora už dnes, musíme se smířiti skoro se vším tím, co se do našeho jazyka dostalo způsobem násilným a co vycvičený cit jazykový stále ještě vnímá jako zjevy neorganické, chorobné. Tak by ovšem zmizelo mnoho chyb, které dosud NŘ vytýkala, a vůbec všechno posuzování

¹ „Tím, že zbavili psaný jazyk všeho, co šokovalo smysl pro přirozenost a dobrý vkus, a také tím, že jej vždy podřizovali pravidlům rozumu a slušnosti, předem jej — jednoduše řečeno — přizpůsobili všem požadavkům ducha.“ [přeložil Josef Fulka]

jazykové správnosti by se musilo postavit na základ docela nový.

To by nebylo nemožné. Ale přesto se domnívám, že na takové radikální rozhodnutí je vždycky dost času. Vývoj k lepšímu po jazykové stránce jistě je zřejmý; není také ani dnes tak nesnadné, jak se obecně soudívá, naučiti se správně vyjadřovati, je-li k tomu dost vůle. Snad by tedy bylo prozřetelnější působiti dále tou dosavadní drobnou opravnou prací, až by se vymýtily z jazyka i ty nesprávnosti, které v něm dosud zbyly a pro jichž uznání nelze najíti jiný důvod než to, že jich užívají i dobří autoři. V jazycích, které měly šťastnější historii než jazyk náš, je možno klidně uplatňovati toto funkční hledisko při rozhodování o správnosti a nesprávnosti výrazů, protože úzus jejich dobrých autorů je zaručen dlouhou, nepřerušenou tradicí. Tak je tomu např. v polštině, francouzštině, němčině (Zubatý, NŘ 4, 1920, 6). Avšak naše poměry jsou zcela zvláštní a nelze na ně prostě aplikovati metody cizí; to je po mém soudě základní chyba, jíž se v svých úvahách dopustili Mathesius i Trnka a jež konečně lpí na zásadě dobrého autora u nás vůbec. Snad přijde jednou doba, a ne snad, musí přijít, že také u nás nebude dobrý autor jenom zbožnou fikcí, nýbrž plnou a bezpečnou skutečností, o niž se budeme moci s důvěrou opírat v jazykové kritice. Tu dobu by bylo možno velmi přiblížiti, kdyby měla ta kritická činnost jazyková oporu v nějaké instituci mocnější, např. v jazykovém ústavě, náležitě opatřeném prostředky, nebo v povinné jazykové cenzuře tisku, jaké již dnes podléhají např. filmová představení. Potom by onen stav ideální jazykové čistoty nemusil zůstat jenom platonickým přáním.

Hledání dobrého autora přivádí ještě k jedné zajímavé zkušenosti. Jsou totiž mezi spisovateli, kterým vůbec můžeme ten čestný titul dávat, namnoze velké rozdíly. Jsou mezi nimi autoři jen relativně dobří — to jsou např. Holeček, Machar, K. M. Čapek-Chod, K. Čapek — a jiní zase, kteří se opravdu velmi přibližují oné ideální představě dobrého autora; takoví jsou např. Čelakovský, Havlíček, Rais. A zdá se, že ty rozdíly nejsou

náhodné. Čelakovský a Havlíček vynikali znalostí slovanských jazyků, znali také starou českou literaturu a jazyk lidový a to všechno jim bylo jistě velmi na prospěch ve vlastní jejich literární činnosti. Rais zase více snad než kterýkoli jiný náš spisovatel čerpal z mluvy lidové. Obojí tato okolnost ukazuje, jakým způsobem máme hledat objektivní metodu při určování správnosti. Holeček se odcizil lidovému jazyku svou dlouhou činností novinářskou; jsou noviny u nás bohužel už odedávna pravým zabijákem jazykové neporušenosti, mají dokonce už i jakési privilegium psát nesprávně, protože prý spěch novinářský je nepřekonatelnou technickou překážkou jakémukoli broušení a pilování. Zapomíná se, že Havlíček byl také novinář — a přece jej můžeme uváděti dokonce za vzor spisovatele jazykově neporušeného. Stejně lze vysvětliti také u K. M. Čapka-Choda a K. Čapka aj. odchylky od správného úzu, u Machara snad také jeho dlouhým pobytem v cizím prostředí. Protože z nich nikdo neměl už takové spolehlivé opory, jakou měli Čelakovský, Havlíček i Rais, nedovedli se zachrániti od kazů, jimiž byl infikován knižní jazyk jejich doby.

Ale vraťme se k svému tématu. Předčasnost teorie o dobrém autoru u nás se ukazuje také jinak: nejsou pro ni ještě ani dostatečné podmínky technické. Vědecky a opravdu kriticky by ji bylo možno v praxi užiti, kdyby byl jazyk jednotlivých našich dobrých autorů zpracován monograficky anebo kdybychom měli už po ruce slovník spisovné češtiny, který chystá Česká akademie věd a umění. Spoléhati na holou paměť, jak chtěl Ertl, stačí snad běžnému úzu a povšechné orientaci, avšak nestačí průkazné a aspoň relativně bezpečné kritice. S kusým materiálem, jaký máme dnes, nelze takovou práci podniknouti. Ostatně ani slovník největších rozměrů by nemohl být pomůckou úplně spolehlivou, protože by nezjišťoval (a také nemohl zjišťovati), jak často užívá některý autor výrazu, o jehož správnost by šlo; není totiž jedno, je-li takový výraz u autora jen *hapax legomenon* nebo je-li u něho častější. K tomu by musila pomáhati také podrobná statistika — a do té máme ovšem ještě velmi daleko.

A tak můžeme shrnouti svou úvahu o dobrém autoru v poznání, že ani s ním nevystačíme při určování jazykové správnosti.

4. Do jazykové kritiky se zavádí také princip estetický; zvláště starší puristé (Bílý, Král) jím rádi řídili svou brusičskou praxi. Jistě má vkus své místo ve spisovném jazyce, který je nástrojem literárního umění, ale za kritérium jazykové správnosti se nehodí. Určování, co je správné v jazyce, a co nikoli, musí být objektivní, na rozumu založené a pro danou dobu obecně platné; estetické cítění však je čistě subjektivní, ba ani u téhož individua není vždycky stejné. Jistě bychom se tedy nikdy nedohodli o tom, co je správné, kdybychom se chtěli řídit každý svým vkusem. Pojem krásy a správnosti se také nekryje, jak by bylo třeba, abychom mohli mezi nimi oběma zavést poměr rovnosti (srov. citovaný článek Trnkův, 197). Říkáme-li o některém výrazu, že je krásný anebo že je ošklivý, zjišťujeme prostě jen dojem, který v nás probouzí, když jej vnímáme, avšak naprosto nic tím ještě neříkáme o tom, je-li to výraz správný, čili nic. Musíme tedy zřetel estetický z úvah o jazykové správnosti vypustit; nejvýš bychom jej snad mohli přibírat jako okolnost doporučující („polehčující“) nebo zamítající („přítěžující“).

5. Také vzájemný vztah jazyka a logiky je příliš volný, aby mohl býti vodítkem při určování jazykové správnosti. O něm je dnes již bohatá literatura (srov. např. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 1920, 21, Vendryes, *Le langage*, 1921, 127n., 183n., 163n., tam jsou také uvedena jiná díla toho druhu). Nám však běží jen o zjištění, do jaké míry může logika rozhodovati o jazykové správnosti. A tu si musíme nejprve uvědomiti, že řeč není jen výrazem logického myšlení, nýbrž výrazem nejrozmanitějších představ, které se v nás vynořují v pořádku zcela volném a způsobem individuálním, na logice přímo nezávislým. Také kategorie gramatické se nekryjí s kategoriemi logickými úplně. K prvkům psychologickým a logickým se druží v jazyce také mnoho elementů afektivních, takže o vládě logiky v jazyce nelze mluvit. Jest mnoho výrazů, při

nichž si s logikou nevíme rady, protože přímo odporují i nejprostším principům logickým, a přece jsou to výrazy nepochybně správné. Tak např. říkáme bez rozpaků, že se žena zmužila, ačkoli je to spojení jistě zcela nelogické. Mnoho nelogičnosti je také v užívání záporu (např. *podívej se, nejde-li otec*) atd. Avšak někdy se stává logika jazykovým kritériem v jazyce docela přirozeně. Tak např. zavrhuje tvar *račte* místo *ráčíte* (např. *kde račte bydlet?*), *vcelku* místo *celkem* (*těch kusů látky je celkem 5 metrů; látka je v celku*), *nerci-li* místo *neřku-li* apod. proto, že odporují naší logice. Platí tedy o logice stejné omezení jako o všech činitelích ostatních: sama o sobě nemůže být měřítkem jazykové správnosti.

6. Přirozený požadavek, kterému musí vyhovovati každý výraz, je jeho určitost, významová přesnost a srozumitelnost. Jazyk není jenom expresivním prostředkem, nýbrž také nástrojem dorozumívacím. Musí být tedy uspořádán tak, aby mohl dokonale plnit tuto funkci. Nemůže být správné v jazyce, co je nejasné nebo nesrozumitelné, neboť by to odporovalo smyslu a účelu jeho existence. Nedostatkem významové přesnosti a srozumitelnosti se často samy usvědčují z nesprávnosti výrazy, které jsou odporné duchu jazyka. Řekne-li např. Čech po německém způsobu frází *to nepřichází v úvahu*, můžeme jí rozumět všelijak: může znamenati 1. o tom se neuvažuje, 2. to není důležité, nemá významu, 3. na to není pomyšlení, 4. o tom se nejedná, 5. o to nejde apod. Každý ten významový odstín má svůj zvláštní smysl, ale nepoznáváme, který z nich je tu zamýšlen. To je zjev docela přirozený u všech frází mechanicky přejatých z cizího jazyka; jde totiž zpravidla o výrazy obrazné, pro něž je náležitá půda, tj. významová souvislost, v jazyce cizím, u nás však jsou úplně osamoceny, bez opory v domácím způsobu myšlení, a proto jim nemůžeme přesně rozuměti. Tak se kapitolou o srozumitelnosti dostáváme na pole stylistiky, která nerozlučně souvisí s jazykovou kritikou.

7. Rozhodující okolností při přijímání výrazů nebo jich zamítání bývá jejich nutnost nebo jejich zbytečnost. Zvláště odborná terminologie se dovolává často nutnosti pro mnohé vý-

razy běžnému jazyku neznámé. Avšak právě v této věci není nikdy opatrnosti nazbyt. Snad by se mohlo státi (a také se už často stalo) heslo nutnosti pláštěm jazykových nešvarů. Někdy opravdu může nezbytnost omýti výraz z nesprávnosti. Tak například adjektivum *vznešený* bylo utvořeno v nové době zcela nesprávně (místo *vznesený*), ale protože se dokonale vžilo a nemáme náhrady za ně, přestalo být chybou a dnes už používá bez překážek v jazyce domovského práva, jehož si dobylo svou více než stoletou existencí. Avšak docela jinak je tomu se slovy dnes nově tvořenými. V obchodní terminologii je dnes běžné slovo *velkonákupna*, utvořené analogicky podle podobných složenin (*velkonoce*, *velkostatek* apod.). Zdá se, že je to slovo nevyhnutelné, neboť výraz *velká nákupna* nevyjadřuje týž obsah (*velkonákupna* = ‚velká nákupna‘ i ‚ve velkém, *en gros*‘, *velká nákupna* = ‚rozsáhlá‘). A přece je jisto, že kdyby byl iniciátor výrazu *velkonákupna* užil pro svou představu místo něho výrazu *velká nákupna*, rozuměli bychom jím dnes docela přesně to, k čemu byla utvořena *velkonákupna*. Každý nový výraz totiž, který do jazyka vnikne, vytvoří si v úzu svou sféru významovou, svůj odstín významový, kterým se odlišuje od výrazů podobných. Po delším čase zdá se ovšem nemožné nahraditi jej nějakým synonymem, třebaš jazykově správnějším. Takovým způsobem vniklo do spisovného jazyka např. adjektivum *nápadný*; jeho běžný význam dnešní vznikl vlivem německým, ale bylo by marné se mu bránit, protože nám je opravdu nutné: výraz *v oči bijící* nám připadá ještě příliš silný a někdy ani není přiléhavý. Nutností se často také omlouvává povolnost jazyka k hromadným novotvarům, které přinášívá časová móda nebo tendence. Dnes se např. pozoruje v našem jazyce, a to snad ve všech oborech lidské činnosti, snaha vyjadřovati složené představy jediným slovem. Odtud jsou nepěkné spřežky *dřevoprůmysl*, *kovoprůmysl*, *masobanka*, *masořezka*, *meziexpedice*, *autodoprava*, *motonehoda* atd., které se začínají hromadně objevovat právě v naší době. Všem těm, kdo jich užívají a kdo jim přivykli, zdají se velmi potřebné a v mnoha případech nezbytné; a je tomu tak nejen u nás, nýbrž i ve

Francii, v Anglii. Němci tu mají výhodu v přirozené vlastnosti svého jazyka, že totiž mohou spojovati libovolně slova v nové celky tímto kopulativním způsobem. Jistě však nelze u nás z takové tendence, i když je takřka obecná, usuzovat, že by to byl způsob našemu jazyku zdravý. A proto je třeba tu nutnost u každého výrazu zkoumati zvlášť, a to velmi přísně. Mnohé z nich se ukáží zbytečné, a pro ně jazyk nezná pardonu.

Obě naposledy vzpomenuté stránky řeči, tedy srozumitelnost a nutnost výrazu, nejsou podstatnými znaky jazyka samého, nýbrž projevují se teprve při jeho praktické aplikaci. Nejsou to tedy imanentní kritéria správnosti jazykové, nýbrž spíše okolnosti, které mohou určovati směr našemu usuzování anebo dovršovati jeho výsledky.

8. Mluvívá se také o citu jazykovém. To není mohutnost vrozená, nýbrž nabytá zkušeností (obrazně: zděděná po otcích), srov. reprodukci Ertlova výkladu sub 3. V tom smyslu se může cit jazykový také stát vodítkem při určování správnosti, neboť není vlastně citem v pravém smyslu slova, nýbrž nabytou schopností posuzovat jazyk. Ten cit jazykový se rozvíjí docela spontánně u prostého lidu. Na venkově, zvláště v krajích, kde jsou dialektické rozdíly ještě zřetelně zachovány, mají lidé velmi jemný smysl pro svou jazykovou odlišnost a rozeznávají i nepatrné odchylky v mluvě svých sousedů. S vrozeným skupinovým vědomím souvisí, že svůj způsob mluvy pokládají za správný, způsob sousedův za chybný (Vendryes, *Le langage*, 284n.). Ale ani tu nelze mluvit o nějakém primárním citu jazykovém nebo o vrozené schopnosti, je to prostě výsledek zkušenosti, dokonalé znalosti vlastního jazyka. Stejným způsobem se vyvíjí spolehlivý jazykový cit i pro řeč spisovnou, jenže méně snadno a nikoli spontánně. Obtíž působí jednak mnohem větší bohatost spisovného jazyka, jednak méně pohodlná a méně přístupná metoda učení (prostý člověk se učí pouhým stykem se svými rodáky), jednak mnohem větší možnost cizích vlivů (novin, špatných překladů, knih, cizích jazyků). Jest tedy třeba jistého napětí vůle, chceme-li nabýti jazykového citu pro jazyk spisovný. Tak přicházíme zase k staré

bolesti naší, totiž k nedostatečné jazykové průpravě ve školách. Škola by měla vlastně každému člověku dát dokonalou znalost mateřské řeči, tj. vychovati jej k jazykovému citu, poskytnouti mu pro spisovnou praxi dostatečnou měrou a promyšlenou metodou to, čeho prostý člověk nabývá ustavičným stykem se svými krajany. To znamená, že nejen učitel češtiny, nýbrž všichni učitelé, nejen učebné knihy české, nýbrž všechny učebnice by měly žáku být pramenem nejčistší a nejvybroušenější řeči, aby nabyl časem z ustavičného styku s ní té neomylnosti v užívání spisovného jazyka, jakou vyniká prostý člověk v svém nářečí. Dnešní poměry na našich školách jsou bohužel ještě velmi vzdáleny od tohoto žádoucího a vlastně nejpřirozenějšího stavu a postupná náprava jejich si vyžádá ještě velmi dlouhého času. Přesto však je nezbytná, nezbytnější snad než cokoli jiného, a nebylo by moudré oddalovati ji zbytečně.

Jsou tedy v podstatě tyto prostředky, jimiž můžeme určovat jazykovou správnost: 1. starý jazyk, 2. lidový jazyk, 3. jazyk dobrých autorů; pomocné disciplíny jsou estetika a logika, rozhodující okolnosti srozumitelnost, významová určitost a nutnost výrazu, nebo jejich opak. Vyvineme-li v sobě schopnost rozeznávat v jazyce dobré a špatné stránky, můžeme se řídit také citem jazykovým; ale z předcházejících výkladů plyne tuším jasně, že cit jazykový nemůže být zde *prostředkem* poznání, nýbrž že je teprve jeho *výsledkem*. Ukázalo se také, že žádný z těch prostředků není úplně spolehlivý, že žádný z nich sám o sobě neobstojí. Docela přirozeně jsme tedy přivedeni k tomu, abychom jednotlivé metody kombinovali. Na nutnost takové kombinace ukázal J. Baudiš v úvodě spisu *Řeč* (Spisy Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě, č. 7, s. 5), kde vykládá, že při hodnocení jazykových jevů „*nesmějí rozhodovati momenty ani čistě citové ani čistě estetické ani čistě historické ani čistě logické: působí spolu jistě všechny složky, ale kombinují se úměrně, a ne každý je povolán, aby je dovedl kombinovati*“. Také metoda, jíž užívá až dosud *Naše řeč* v svých výkladech, je vlastně metodou kombinační. Avšak všechny dosavadní výklady musily si hledati každý metodu svou, a pro-

tože sklony jednotlivých vykladačů nejsou vždycky stejné, nebylo u nás dosud shody ani v nejzákladnějším názoru na jazykovou správnost, neboť nebylo jednotnosti v odhadování významu rozmanitých těch činitelů, které mají soudy o jazyce řídit. Proto se často setkáváme ve výkladech našich odborníků s faktem, že jeden hlavní váhu klade na jazyk lidový, druhý na jazyk starý, jiný na jazyk dobrých autorů. Tak vzniká také nejednotnost v posuzování jazyka vůbec, a to je zajisté velký nedostatek jazykové kritiky. Kritika umělecká si může dovoliti různost v názorech, protože je jejím předmětem volné umění, rozdělené na mnoho směrů; kritika jazyková však musí být stejná pro jednu dobu, protože v jazyce spisovném, je-li ustálen, nemůže být různých směrů. Kdo se pokoušel někdy posouditi nějaké dílo po stránce jazykové, jistě často pocítil nedostatek obecné zásady, která by mu mohla býti základním vodítkem. Proto se domnívám, že je nám především třeba najíti obecný princip pro posuzování jazyka, základní kombinaci jednotlivých způsobů, která by v podstatě zůstala stejná ve všech výkladech jednotlivých a byla ovšem závazná. Tato kombinace by musila býti důsledná, ale zároveň dosti pružná, aby se nestala pouhým lineálem. Nebylo by tedy lehké najíti ji, ale jsem přesvědčen, že možnost její existuje a že lze ji najíti. Jádro problému se nám tedy zhušťuje v nutnost stanoviti přesný poměr jednotlivých elementů k současnému spisovnému jazyku a stupnici jejich kompetence. A to je vlastně praktická stránka celé otázky, stránka pro jazykovou praxi nejdůležitější. Opouštím nerad své téma právě v okamžiku, kdy problém dostoupil až k tomuto uzlu, ale celé téma nelze vyčerpát v krátkém článku. Pokusím se jindy dořešiti je. Zde naznačím jen krátce, jak si představuji postup řešení. Jistě nejjistějším důkazem o správnosti nějakého výrazu je shoda všech činitelů; je-li nějaký výraz dnešního spisovného jazyka doložen v jazyce starém, je-li dosud živý v jazyce lidovém, užívají-li ho bez rozpaků dobří spisovatelé, vyhovuje-li po stránce estetické i logické, je-li účelný, tj. dostatečně určitý a srozumitelný, aby vyhovoval své funkci, a není-li za něj náhrady lepší, nemůže

být výraz nesprávný. Avšak této dokonalé shody u všech výrazů nenajdeme. Jde tedy o to, které z těch jednotlivých kritérií uznáme za nezbytné, které za méně důležité a v jakém pořádku. Prostou úvahou, vycházející z dosavadní praxe a zkušenosti, lze ten pořádek stanovit. Mohla by se zde v jednotlivostech objeviti rozdílná mínění, ale nebylo by snad už těžko vyrovnati ty rozdíly kompromisem.

Nakonec ještě poznamenávám, že nemám v úmyslu pou-
tati umělce slova, spisovatele a básníky, železnými pravidly
a předpisy v jejich umělecké volnosti. Uznávám jejich tvůrčí
právo v jazyce a jsem si vědom nesmírných zásluh, které mají
právě čeští básníci o zušlechtění naší řeči mateřské. Nechci,
aby poslouchali zákonů vymyšlených filology a abstrahova-
ných učenými dedukcemi; ale čeho musí poslouchati, to jsou
zákony jejich vlastního jazyka. Můj článek nechtěl nic více než
probuditi touhu poznati dokonale ty zákony a jimi pochopiti
ducha řeči, kterou jsme přijali jako veliký dar od svých otců a
kterou musíme svým potomkům odevzdati obohacenou, ni-
koli pokaženou a ochuzenou.